

Reportage från www.rvno.se

Text och foto: Alice Lewy

”Då lever man till hundra procent”

Stilla, vidsträckt och gyllenskimrande i förmiddagssolen. Vid Stora mossen har älgarna sin barnkammare och här finns ett fågelliv som slår det mesta. Varje vår kuttrar, bubblar och tjoar det av orrarnas spel. Vi följde naturälskaren Gunnar Ljunggren på en vandring till en av Östergötlands mest välbevarade hemligheter.

Det är söndag morgon. Gunnar Ljunggren har kört de 45 kilometrarna från sitt hem i Hultsbruk utanför Åby till ”våra skogar” strax utanför Igelfors för att ta oss med på vandring vid Stora mossen. Vi möts några hundra meter före skogsvägen in mot mossen och åker den sista biten tillsammans.

– Det var en havsörn här alldeles nyss. Den flög runt en bra stund ovanför trädkropparna. Jag tror inte att den såg mig först. Hoppas vi ser fler djur när vi går, säger Gunnar Ljunggren.

Kungsörn övervintrar vid mossen

Klockan är några minuter över nio. Mycket tidigare går det inte att starta en skogsvandring i mörkaste december. Ändå är det svårt att släppa tanken på att vi kommer för sent, på att mossens största hemligheter redan yppats långt tidigare på morgonen.

Vinter vid mossen betyder närvaro av bland annat kungsörn. Främst yngre individer som kommer norrifrån och övervintrar där tillgången på mat är god.

– Under höst och vår är området en viktig rastplats för flyttfågelsträck. Arter som blå kärrhök, storspov, ljungpipare och ringtrast rastar här, berättar Gunnar Ljunggren.

Platsen där vi börjar gå ligger vid skogsvägens slut, en bit ifrån mossen. Ur det fällda baksätet på sin Volvo 940 plockar Gunnar Ljunggren kamerautrustning, en välanvänd inplastad karta över området och ett enbensstativ till kamera, som lagats några gånger och nu tjänstgör som vandringsstav. Efter några klunkar fruktyoghurt direkt ur förpackningen är han redo att gå.

Vandringen börjar i skogsbruksskog med sedvanlig tall och gran men övergår snart i mer lågväxande blandskog, tätt blåbärsris och bergsknallar och impediment längs vägen. På många ställen ligger älgspillning.

– Älgarna har sin barnkammare vid mossen. Även rådjur och hjort för sina ungar hit. Det är lugnt och här får de vara i fred, berättar Gunnar Ljunggren.

Ett område med höga naturvärden

Stora mossen är den tredje största mossen i Östergötland. Den är klassad som Natura 2000-område i EU:s nätverk för värdefull natur och omfattas av förordningen för områdesskydd och av

fågeldirektivet och art- och habitatdirektivet. För åtgärder som kan påverka naturmiljön i ett sådant område och omgivningarna runtomkring negativt gäller särskild tillståndsplikt.

Från norr till söder sträcker sig mossen ungefär tre kilometer. Den består av ett centralt beläget kärr med omväxlande öppna ristuvmossar och skogsklädda skvattramtallmossar i ytterkanterna. I övergångarna har det bildats öblandmyr. På mossen finns också ett antal myrholmar.

I sin översiktsplan skriver Finspångs kommun att Stora mossen med omgivningar är trakter med "mycket höga naturvärden". I området, skriver man, finns ett koncentrat av stora mossar och flera mindre våtmarker avgränsade av Emmaån, Avern, vägen Regna-Igelfors och vägen Igelfors-Grytgöl:

"Flera våtmarker finns också utanför detta kärnområde, till exempel ligger den värdefulla Stora Runkan längre söderut" (...) "Ett par av mossarna är koncentriska vilket är ett ovanligt fenomen så långt söderut i landet. Särskilt värdefulla är de stora öppna myrarna som är nödvändiga för en rad fåglar, till exempel trana och ljunpipare. På ett par platser i trakten förekommer isälvlämningar i form av rullstensåsar med tallskog."

När orrarna vänder sig mot ljuset

Vid en höjd stannar Gunnar Ljunggren till.

– Här planerar Holmen ett av sina vindkraftverk.

Hjärtat sjunker. Vi står stilla, lyssnar och ser oss omkring. Det är en tanke ingen av oss vill tänka. Att allt här skulle jämnas med marken och ersättas med vad som bäst kan beskrivas som ett

industrilandskap, med breda vägnät, uppställningsplatser och gigantiska vindkraftverk stående på betongfundament lika stora som dubbla hockeyrinkar.

Vi fortsätter gå.

Fågellivet vid Stora mossen är rikt och varierat. Här finns bland annat lärkfalk, sparvhök, duvhök, gök, korp, grågås, kanadagås, sångsvan, gräsand, trana, storspov, enkelbeckasin, trädpiplärka, buskskvätta, tofsvipa och tjäder, havsörn och vintertid kungsörn.

Och så orrarna. Som spelar på mossen i april varje år. Det är något Gunnar inte missar. Varje vår sedan 25 år tillbaka är han på plats vid mossen för att sova några nätter och uppleva skådespelet.

– När solen går upp och orrarna vänder sig mot ljust. Det är som en helig stund. Själv har man vaknat utvilad efter åtta timmars sömn och får vara med om det här. Då lever man till hundra procent, säger han.

Han berättar om hur de omkring 25 orrtupparna som på en given signal flyger in på mossen.

– Sedan hoppar de som pingpongbollar upp från den. De kuttrar, tjoar och bubblar, säger Gunnar Ljunggren och försöker återge hur det låter. Sedan har man det där ljudet i öronen en bra stund.

– Tjäderna är ännu finare. Ursprungliga på något vis. Som hedenhös. Att se dem är alldeles upptagande och väldigt fascinerande.

Skadade våtmarker har svårt att binda kol och rena vatten

Stora mossen finns med i Naturvårdsverkets rapport *Myrskyddsplan för Sverige*, som innehåller landets mest skyddsvärda myrar. Dessa bör enligt rapporten prioriteras för skyddsåtgärder. Urvalet är gjort så att hela den variation som finns av myrtyper, vegetationstyper och flora och fauna så småningom ska finnas representerade i ett nätverk av skyddade områden. Totalt ingår 326 000 hektar våtmark i planen, vilket motsvarar fyra procent av landets våtmarksareal.

Myrskyddsplanen är kopplad till Sveriges miljö kvalitetsmål *Myllrande våtmarker*, som enligt riksdagen syftar till att: ”våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden.”

Många växter och djur är beroende av våtmarker, bland dem flera arter som är hotade. Sedan början av 1800-talet har stora arealer våtmark torrlagts och förstörts i Sverige. Många av de kvarvarande våtmarkerna har påverkats av markavvattnings, skogsbruk, kvävenedfall, körskador och av att inte längre hävdas med slätter eller bete. Skadade våtmarker klarar inte av att leverera viktiga ekosystemtjänster som att binda kol, rena vatten, fungera som översvämningsskydd och bidra med biologisk produktion.

Sångsvanarna lyser som vita flaggor

Den sista biten fram till den öppna myren går genom en skvattramstallmosse med glesa tallar och sank mark där skvattramarna växer tät. Det doftar. Sällskapets yngste vandrare försvinner nästan i snåren och sjunker ner där kliven mellan tuvorna blir för långa.

Men nu är myren i sikte. Mossens hjärta.

Den bleka decembersolen som tittar fram genom molnen räcker för att kasta ett gyllene skimmer över myren.

– Ljuset här är fantastiskt. Det förändras hela tiden. När man är här på våren och solen går upp, ljuset tilltar och när det till slut blir nästan bländande. Precis som den där scenen i Pasolinis *Matteusevangeliet*, säger Gunnar Ljunggren.

Det har tagit oss ungefär en timme att gå från bilarna till mossens öppna myr. Och nu är det dags för fika. Så här på fjärde advent är ryggsäcken packad med kaffe, choklad, mackor, lussekatter och pepparkakor.

– Jag dricker inte kaffe. Bara mjölk, säger Gunnar. Men tar gärna en lussekatt. Oj, är de hembakade! Vilken lyx.

Han slår sig ner på en tuva och lutar ryggen mot en av de bonsai-liknande småtallarna som sticker upp här och var på myren och antagligen är äldre än oss alla tillsammans. Vi sitter tysta och tittar ut över området. Hör våra egna andetag. Gunnar berättar. Om sångsvanarna man kan se lysa som vita flaggor på mossen. Om det jagande kungsörnspar härom vintern. Om den blå kärrhöken som rastade här under vårens flyttfågelsträck. Om hur det förr gick en kraftledningsgata över mossen och att det fanns spänger man kunde gå på, som nu är borttagna.

Några av hans upplevelser är av det mer äventyrliga slaget. En gång gick en militärhelikopter ner på låg höjd för att kontrollera att mannen de fått syn på därnere inte var skadad eller i behov av hjälp.

– De hade dörren öppen och gick ner bland trädtopparna. Men jag gjorde tummen upp och då gjorde de också tummen upp. Och så flög de iväg. Jag kände mig som en hemlig agent, berättar han.

En annan gång gick Gunnar vilse. Sent på kvällen kom han fram till ett hus och knackade på.

– Jag hörde dem säga i telefon att det var en gammal man som gått vilse. Jaha, tänkte jag. Det är någon mer än jag som gjort det alltså. Men sedan kom jag på att det var ju mig de pratade om, berättar han.

Fick medalj för arbetet med Getåravinens bevarande

Gunnar Ljunggren är 77 år. Född i Kvänum i Västergötland men kom till Norrköping redan som barn. Hans föräldrar hade en stuga i skogen vid Bråviken och där växte Gunnars kärlek till naturen och djurlivet.

– Senare engagerade jag mig i Getåravinens bevarande. Efter det har det blivit många projekt och föreningar. Men jag gillar inte att sitta på möten där folk frågar om jag vill ha en kaka till. Det är bortkastad tid för mig, säger han.

Gunnar Ljunggren har förhandlat med skogsbolag inför avverkningar, anlåtats som naturinventerare av kommuner och kämpat för bevarande av skogar och naturområden.

– Jag har varit med och räddat skog i Simonstorp och fick faktiskt medalj för mitt arbete med Getåravinen, berättar han.

Och han har rest. Alltid med naturen som förtecken. Runtom i Sverige, två gånger till Serengeti, till bergsgorillorna i Rwanda, Ölands Stora Alvaret, Tysfjorden i Norge, till Spetsbergen och på späckhuggarsafari och isbjörnsfotografering.

– En gång skulle jag hoppa över en glaciärspricka på Svalbard. Guiden sa att det var säkert så jag hoppade. Och landade rakt i en annan spricka. Jag ramlade ner till armhålorna, med ryggsäcken fast på iskanten. Under mig öppnade sig blåisen med strömmande vatten längst ner, berättar han.

Längtar tillbaka innan vi ens kommit härifrån

Även om han ibland har sällskap är det för det mesta ensam Gunnar Ljunggren vistas i naturen.

– Jag har valt ensamheten och vill ha omväxlingen och friheten. När jag är ute i naturen känner jag kontakten med den och med djuren, och har inget behov av sällskap.

Vi har fikat och det är dags att gå tillbaka. Gunnar reser sig upp och får inta den ovana och inte helt bekväma rollen som fotomotiv för några porträttbilder, med mossen i bakgrunden. Sedan packar vi ihop och börjar gå.

Med mossen i ryggen är det som att något vill dra oss tillbaka. Flera gånger måste vi stanna och vända oss om för att få en sista glimt. En märklig känsla infinner sig. Vi längtar tillbaka innan vi ens kommit härifrån.

Tillbaka vid utgångsplatsen pratar vi en stund medan utrustningen stuvas in i bilarna. Sockor och gummistövlar som under vandringen hållits torra marinerats i lerblöta hos en av vandrarna när några

sista hopp i en vattenpöl blir för frestande för att motstå.
Just som vi säger hejdå seglar en havsörn förbi högt ovanför våra huvuden.

– Det kanske är samma örn jag såg tidigare. Eller så är det en annan, säger Gunnar Ljunggren.

Fakta Stora mossen

Myrtyper

Topogent kärr, mosaikblandmyr, öblandmyr

Storlek

411 hektar

Kommun

Finspång

Exempel på fågelliv

blå kärrhök
storspov
ljungpipare
ringtrast
enkelbeckasin
gök
grågås
kanadagås
knipa
havsörn
kungsörn (vintertid)
duvhök
sparvhök
ormvråk
korp
orre
tjäder
trana
grönbena
spillkråka
törnskata
tofsvipa
sångsvan
ängspiplärka
buskskvätta
törnskata
hämping
skogssnäppa

Stora mossen

dikt av Gunnar Ljunggren

*Ser du – där ligger den nu,
tre kilometer lång!
Finns i mej var jag går,
sen jag bott här varje vår.*

*I slutet av månad april
den möter med bländande ljus
som skiftar i rött, grönt och gult
i takt med vart drivande moln.
Hör beckasinen i skyn!
Rymden fylls av magi!*

*Orrtuppars kuttrande brus
i tallarna runtomkring
när natten släpper sitt grepp.
Snart fem – tio – tjugo och mer
styr de fräsande ned
på mossens väntande flak.*

*Det är i början av maj,
storspovens, tranornas tid
Vipors och piplärkors sång,
kacklande grågäss på håll
blandas med sångsvanens rop.
Bländvita vingarnas brus
mot barrskogens ljusgröna fond!
Svart korp på gul tuva i väst,
där råbocken betande går.*

*Flyttande fåglarnas tid,
ringtrast och pipare där
och plötsligt en gäst ifrån norr,
när blåhöken vinglar förbi
försvinner bak udden intill.*

*Om morgonen tranornas dans!
Höga rop, breda vingar som slår
med halsar sträckta mot skyn
bland orrarnas bubblande lek.
Mossen har rum för envar!*

*Men när havsörnen glidflyger in,
eller duvhök ur skog susar fram
trycker var orre i skräck.
Flyger i plötslig panik
bort för att rädda sitt liv!*